

TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIC MAHORATGA
ZAMONAVIY YONDASHUV

Buxoro davlat pedagogika institute Aniq va tabiiy fanlar fakulteti
“Geografiya” kafedrasi dotsenti - N.Sh.Shadiyeva
“Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari” ta’lim yo’nalishi talabasi
S.H. Rahimova

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabda geografiya darslarini o'tishda interfaol metodlar va ulardan foydalanish ko'nikmalari haqida yozilgan. Unda o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini oshirish mumkin.

Kalit so'zlar: An'anaviy dars, noan'anaviy dars, bilimli avlod, mustaqil fikrlash, ta'lim metod, ko'rgazmali qo'llanma, geografik matnlar, globus bilan ishlash, geografik maydoncha.

Bugungi kunda geografiya talimi juda jadal rivojlanmoqda. Geografiya ta'limi deganda biz o'quvchilarga tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy komplekslarning tuzulishi va qonuniyatlari haqida bilimlar beradiga geografiya fanlar tizimi tushuniladi. Geografiya ta'lim metodikasi esa maktablarda va kasb hunar kollejlarida tabiiy geografiya, iqtisodiy geografiya va boshqa maxsus geografiya fanlarini o'qitish jarayonini o'rganadigan va pedagogika fanlar tizimidagi fandır. Geografiya fani o'quv dasturlari ko'pchilik davlatlarda bir xil bo'lib mamlakatning tabiiy va iqtisodiy o'rnini belgilashga qaratilgan. Jahonning rivojlangan mamlakatlaridagi o'quv dasturlari geografiya darsliklari mamlakat xalq xo'jaligi ehtiyojlarini hisobga olgan holda tuzilmoqda. Aksariyat rivojlangan mamlakatlarda geografiya ta'limining mazmuni jihatdan yuqori darajada bo'lib o'quvchilarda ma'lum ko'nikmalar olishga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimidagi o'zgarishlar umumiy o'rta ta'lim maktablari oldiga muhi, vazifalarni qo'ymoqda. Bu vazifalar yoshlarni har tomonlama barkamol, ma'naviy yetuk, mustaqil fikrli, milliy merosizmi qadrlaydigan, ilmiy ijodkor, nozik didli qilib tarbiyalashni o'qituvchilardan tinmay ijodiy izlanishlarni, fidoiylilik ko'rsatishni talab etmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Murojatnomasida “Uchinchi ming yillik intellektual rivojlanish davrida ta'lim muassalarida pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarda ilmiy bilimlarga asoslangan dunyoqarash va e'tiqodlarni shakllantirib borish lozim”ligini ta'kidlagan. Ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar o'sib kelayotgan yosh avlodga sifatli ta'lim berish va va shu orqali jismoniy baquvvat, ma'naviy jihattan yetuk, bilimli avlodni tarbiyalash, o'quvchilarning mustaqil fikrlash dunyoqarashini kengaytirish, iste'dodli yoshlarni qo'llab quvvatlash, ijodiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantirish kabi ko'plab vazifalarga qaratilgandır. Bugungi kunda har bir fan o'qituvchisi o'z fani bo'yicha dars samaradorligiga te'sir etuvchi omlillarni chuqur bilshi va ulardan dars jarayonida foydalana olishi zarur bo'ladi.

Ushbu vazifalarni amalga oshirish yo'lida barcha fanlar qatori geografiyaning ham o'rni kattadir. Geografiya fani o'zining qiziqarliligi bilan ajralib turadi. Geografiya darslariniva sinfdan atshqari ishlarni qiziqarli va ijodiy tashkil etish

geografiya o‘qituvchisi oldidagi asosiy vazifalardan biridir. Darsda geografik metodlardan foydalanish muhim o‘rin egallaydi. Bugungi kunda geografiyani o‘qitish an’anaviy va noan’anaviy usullarda olib borilad.

An’anaviy ta’lim metodlari ta’lim jarayonida o‘quvchilar muayyan bilimlar ko‘nikma va malakalarni egallaydilar. O‘quv materialidagi bitta mazmunnig o‘zi ta’limning turli vostalari yordamida har xil usullar bilan o‘zlashtirish mumkin.

Noan’anviy dars usulida an’anaviy usuldagidek tashkiliy, o‘tgan mavzuni so‘rash, yangi mavzu bayoni, darsni mustahkamlash singari bosqichlar bo‘lmaydi har bir darsning o‘zida xos qolipi bo‘ladi. An’anaviy usullardan ko‘ra noan’anaviy usullarda o‘quvchilarning dars mavzusini o‘zlashtirib olish imkoniyati kengroq bo‘ladi.

Geografiya ta’limi usullari

t/r	Umumiy usullar	Xususiy usullar
1	Og‘zaki bayon	Tushuntirish, hikoya, o‘qituvchining o‘qib berishi, taqqoslash, savol-javob, suhbat, maruza.
2	Kartografik qo‘llanmalar bilan ishlash.	Reja , topografik karta, umumgeografik karta, mavzuli karta, yozuvsiz karta. Karta sxema , globus bilan ishlash. Geografik nomlarni o‘rganish, karta bo‘ylab sayohat, karta ko‘chirish, kartogrammalar tuzish.
3	Darslik va qo‘shimcha adabiyotlar bilan ishlash	Izohli o‘qish, mavzu rejasi tuzish, darslik matnini mustaqil o‘qish, darslikdagi mashq va topshiriqlarni bajarish. Darslikdagi karta sxema va sxemalar bilan ishlash. Vaqtli matbuot yangiliklarini o‘qish, xrestomatiya malumotlarini oqib borish badiiy adabiyotlardan mavzuga doir parcha yozish.
4	Korgazmali qo‘llanmalar bilan ishlash	Rasmlar bilan ishlash, ko‘rgazmali qurollar bilan ishlash, (kompyuter, diafilm, kinofilm, videoroektor), hajmli qo‘llanmalar bilan ishlash, (globus model, tellyuriy, maket, grafik tasvirlar, sxema, diagramma va h.k), turli chizmalar bilan ishlash.
5	Kuzatish	Obyekt va hodisani bevosita kuzatish, geografik , astronomic, gidrografik, geomorfologik, fenologik kuzatishlar geografik maydonchada sayohatlar va tajribalar
6	Birlamchi manbalar	Davlat hujjatlari, geografik matnlar, gazeta, jurnal, badiiy adabiyotlar bilan ishlash

Ma'lumki interfaol metodlarning yuzdan ortiq turi mavjud bo'lib ularning aksariyati tajriba-sinovidan o'tib, yaxshi natija bergan. Keng qo'llaniladigan usullar. "Klaster", "Aqliy hujum", "Davom ettir", "Taqdimot", "Blits so'rov", "Muammoli vaziyat", kabilardan foydalanib darsda saarali natijalarga erishish mumkin. Darsning o'tilgan mavzuni so'rash qismida "Skveyn", "Teskari test", "Aql charxi", metodlarini yangi mavzuni tushuntirish qismida "Insert", "Pinbord", "Zinama-zina", "Bumerang", texnologiyalarini, mavzuni ustahkamlash qismida "Ven diagrammasi", "Baliq skleti", "T-jadval", "Rezyume", "Kungaboqar", "Charxpalak" metodlarini uyga vazifa jarayonida "FSMU", "Klaster", "BBXB" metodlarini qo'llash dars samaradorligini oshiradi.

"Sinkveyn usuli". Sinkveyn –fransuzcha so'z bo'lib, "besh"degan manoni bildiradi. Bu usul qatorlar usuli bo'lib, besh qatordan iborat. Har bir qatorga berilgan so'zlar bitta gap hisoblanib u keng manoni o'ziga qamrab oladi.

1-qator. Mavzu bitta so'z bilan ifodalanadi.

2-qator. Ikkinchi zo'z qo'shib mazmuni kengaytiriladi.

3-qator. Uchinchi so'z birlashtirilib voqelik ochib beriladi.

4-qator. To'rtinchi so'z qo'shib, voqelikka shaxsning munosabati bildiriladi.

5-qator. Bitta so'z bilan yakunlaydi.

"Criysis" (Krizis) metodi

Bu metod muammoning asl mohiyatini ochish, murakkab fikrlarni tushunib olish, shubhalarni qat'iy ishonchga aylantirish mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish, muhokamani boshqarish yoki bildirilayotgan fikrlarning mantiqiy ketma-ketligini ta'minlash kabi keng qamrovli, turli yo'nalishdagi maqsadlar yo'lida ishlatilishi mumkin. Bu metod ta'limda savol berishning qanchalik darajada muhim va kerakli ekanligini ko'rsatib beradi. Bu metod orqali o'rganish usuli izchil tarmoqlangan hamda tartibga solinmagan bilimlar o'rtasidagi farqni oydinlashtiradi. U fikrlarimizni yanada chuqurroq mushohada qilishni o'rgatadi.

"Criysis" metodning borishi

"Criysis" inglizchadan tarjima qilinganda "Inqiroz" degan ma'noni anglatadi. Bu usul guruhlar bilan bog'liq usul bo'lib 3 guruhdan iborat bo'ladi.

1-guruh: O'qituvchi guruhga savol beradi.

Guruh javob bergandan keyin ikkinchi guruhga o'tiladi. Agar javob bera olmasa, bu guruh inqirozga yuz tutadi va berilgan savol o'z navbatida keying ikkinchi guruhga o'tadi. **"Criysis"** shu tariqa davom etadi. Bu uncha katta bo'lmagan va hozirgi kunda murakkab bo'lgan muammoli 3 ta savolni o'z ichiga oladi.

Ushbu metoddan foydalanishning afzalliklari:

- So'roq usulining tarmoqlanganligi.
- Fikrlashning asosiy jihatlarini to'liq qamrab olganligi.
- Muammolarni hal qilish asoslarini o'zida mujassamlashtirganligi.
- Tinglovchida muammoning yechimiga bo'lga qiziqish ortishi.

O'qituvchining ushbu metoddan foydalanishdagi asosiy maqsadi:

- ✓ Tinglovchining ma'lum ilm sohasidagi bilimni qanchalik chuqur ekanligini aniqlash.
- ✓ Uning mushohada yuritishini tekshirish.

✓ Muammoli holatlarni bartaraf etishda amaliy usullardan qanchalik foydalanayotganligini kuzatish.

Foydalanish maqsadlari:

❖ Savol berish orqali tinglovchining malum sohani yoki mal'lumotni qay darajada tushunganligini aniqlash, uning bilmini tekshirish.

❖ Tinglovchilarda darsdan tashqari kundalik hayotlarida so'roqlash orqali muammoning asl mohiyatini ochishga o'rgatish.

Mashg'ulotlarda o'qituvchilar tomonidan metodni quyidagi olti korinishda ifodalash mumkin:

1. Tinglovchilarni tahmin qilishga o'rgatish
2. Tinglovchilarni o'z fikrini aytishga undash.
3. Bahsning asosini isbot tashkil etishga o'rgatish.
4. Qarshi fikr mushohadasini hisobga olish.
5. Fikrlashda uzviylikni ta'minlash.
6. Savolni so'roqlashga o'rgatish.

Yuqorida keltirib o'tilgan metodlarni mustaqil o'rganisgda qo'llash juda samarali hisoblanib, talabalar ayniqsa o'z ustida ko'proq ishlovchi talabalar uchun juda foydali metod hidoblanadi. Hozirgi kunning talabi yoshlarni iqtidorli, aqlli, innovatsiyaga ega, bo'lishlari bilan bir qatorda har tomonlama yetuk va barkamol shaxsga aylanishi bugungi ta'lim sohasidagi olib borilayotganishlarning natijasidir. Turli mazmundagi jadvallarni tuzish va uni to'ldirish talabani iqtidori va inovatsiyaga intilishidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. X.Vaxobov, N.R.Alimkulov, N.B.Sultanova. Geografiya o'qitish metodikasi. T.2021-yil

2. S.N.Abduvohidov, Z.A.G'aniyev . Geografiya ta'limi metodikasi. Samarqand. 2021-yil.

3. A.Hayitov, N.Boymurodov. Ta'limda noana'naviy darslar va interfaol usullardan foydalanish. Toshkent. "Yangi asr avlodi" 2006-yil

4. F.T.Rajabov, SA.U. Sattorov (2020) Farms of Uzbekistan: Development , Specialization, Geography. Journal of Critical Reviews,7 (6),1189-1196.

5. Xudoyorov L. X. O'zbekiston hududida birinchi va ikkinchi renessansning uchinchi renessansga bo'lgan poydevori. Shukronalik tinchlik va axillik asosi mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari 2023 yil 21-oktabr.